

Dr. Alfred Šerko

V mesecu januarju tega leta se je v tesni jami zaključila življenjska pot doktorja Alfreda Šerka, profesorja medicinske fakultete na ljubljanski univerzi. Zgodovina naše znanosti in tudi kulturno političnih dogajanj bo temu izrednemu možu odmerila njegov prostor in določila njegov pomen — njegovo ime bo uvrščeno med imena tistih, ki jih iz roda v rod idoča tradicija ne pozabi. Kdo pa bo ohranil spominu podoba človeka, kakršen je preživel svoj čas, in ki se je tako izrazito vtisnila v dušo vsakomur, kdor ga je bliže poznal. Smrt je ugasnila vroči žar, ki je prešinjal tega samosvojega moža, in zaustavila siloviti korak, s katerim se je gnil v življenje. S slehernim utripom svojega duha in telesa ni bil podoba vsakdanjega popotnika na tej zemlji — kakor vihar je bil, ki se iztrga iz skrivnosti, razum brez strahu, na široko v srcu življenja zakoreninjena moč, ki ji je bil pogum bistvena lastnost. Morda živi med nami prav malo mož, slovenskih mož, ki bi iz čiste notranje potrebe tako nepopustljivo stremeli za resnico, kakor je stremel on, in ki bi bili v sebi tako do kraja svobodni, kakor je bil on. Prav ta svobodni človek v njem, svoboden pred samim seboj, pred ljudmi in svetom, to duhovno plemstvo Evropeca ga je tako visoko povzdignilo nad našo povprečno sredino. Z dr. Alfredom Šerkom je slovenska zemlja izgubila dragoceno osebnost.

„Sodobnost“ ga bo ohranila v toplem spominu kot svojega sodelavca in dobrega prijatelja.

Refleksije

O »velikem tekstu«

Ko sem prebral S. Lewisovega „Arrowsmitha“, sem ga jel v mislih nehote vzporejati s „Čarno goro“ Thomasa Manna, z romanom, ki ima kljub velikim in bistvenim razlikam tudi nekaj skupnega s tem tipičnim ameriškim eposom. Sorodnost med romanoma ni le zunanja, namreč ta, da gre pri Lewisu za zdravnika, pri Mannu pa za bolnika in da torej oba vpletata v svoje pripovedovanje marsikaj medicinskega, marveč je globlja in bolj skrita: pisca sta zgradila svoji deli na enakih zamislih, hotela sta pokazati razvoj vsak svoje osebe do osebnosti. Tukaj, v tem prvem zametku tiči skupnost, ki je sprožila moje primerjanje in ki ga tudi upravičuje, četudi gresta sicer avtorja pri obdelavi in popisu razvojnih poti junakov tako zelo vsaksebi, in sicer ne samo glede izbire osrednjih dveh oseb, temveč tudi glede vseh važnejših pisateljskih prijemov in torej tudi glede duha samega.

Rekel sem spočetka, da je „Arrowsmith“ tipičen ameriški roman, toda to trditev moram popraviti oziroma pojasniti. Roman ni tipičen ali značilen za Ameriko sploh, marveč za zemljo, ki jo pogosto imenujemo Ameriko, dasi je samo del, pa četudi najvidnejši ali najmočnejši del tega kontinenta, se pravi, tipičen je za Ameriške združene države. To je zemlja, na kateri živi ali nastaja nov narod s posebnim značajem, s posebno miselnostjo in posebnim življenjem. Šele po tem pojasnilu bo morda prav in do kraja razumljiva razlika med „Arrowsmithom“ in „Čarno goro“, ki se mi zdi najostreje označena s trditvijo, da je Mannov roman, evropski, Lewisov pa ameriški v tem smislu, ki sem ga ravnokar označil, s čimer sem hotel vnaprej opozoriti, da tu ne gre za preprosto razliko: evropski — ameriški, marveč da gre za razliko v obsegu obeh pojmov. Gre za to, da je eno delo evropski roman, drugo pa roman neke zemlje, nekega naroda, torej roman o svojskem življenju neke realne človeške skupine.

Pomudil se bom še nekoliko pri tej razliki, kajti v nji je ključ do stvari, ki jih nameravam poudariti. Na prvi pogled je jasno, da je nekaj popolnoma drugega pisati roman, ki mu z vso pravico lahko pravimo, da je evropski, kakor

pisati roman, ki obravnava življenje nekega življa, ki sicer morda še ni narod, ki pa se morda pravkar pretvarja v to in na vsak način že živi svoje posebno življenje, določeno po naravnih pogojih in po duhovni skupnosti, ki ravno nastaja. Pisati roman o takem življenju je zelo podobno, če ne popolnoma enako kakor pisati roman o ruskem ali francoskem ali norveškem življenju, kar je vsekakor nekaj docela drugega, kakor ustvarjati evropski roman, kakršnega je Thomas Mann podal s svojo „Čarno goro“. Zakaj pojem „Evropa“ je splošnejši, abstraktnjši, kakor pojem katerekoli narodnosti, izmed katerih je vsaka konkretnjša realnost kakor evropstvo, se pravi realnost, ki jo opredeljuje več in vidnejših življenjskih značilnosti.

Vsa ta razlika je takoj očita, če primerjaš „Čarno goro“ in njene osnovne pisateljske prijeme z „Arrowsmithom“. Abstraktnost oziroma nereálnost Mannovega dela je vsa izražena že v naslovu, ki spet ni drugega kakor simbolna ali metafozična oznaka za kraj, kjer poteče tisti del življenja, ki njegovega junaka pregnete v osebnost. Ta „črna gora“ je švicarsko gorsko zdravilišče, kraj, kjer ni življenja, temveč kvečjemu zdravljenje, se pravi usposabljanje za življenje, kraj, ki je že po tem svojem namenu in po breznarodni državi, v kateri leži, nekaj izventeritorialnega, kakor je brezbarven po svojih vedno menjajočih se prebivalcih, ki so zbrani z vseh vetrov, in nekako neživljenjsko abstrakten po tem, da je skoraj brez pravih domačinov in brez svojega z zemljo zvezanega življenja.

Abstraktnost, ki ima svoj izvor v abstraktnem evropstvu tega romana in ki je zasnovala dogodke junakovega življenja na čarni gori, pa z doslednostjo posega tudi v vse drugo oblikovanje. Katere so moči, ki junaka Castorpa preobličijo v osebnost? Gotovo veliki in prvobitni pojavi življenja, kakor bolezen, smrt, ljubezen in tako dalje, toda ti pojavi oblikujejo sleherno življenje in kakor Castorpa tako tudi Martina Arrowsmitha. Svojski sili, ki sta v Mannovem evropskem romanu odločilni, pa sta zlasti veliki dve evropski politično-kulturni ideologiji: literarni humanizem in krščanski avtoritativizem, ki kot dva mlinska kamna meljeta junakovo mlado dušo, dokler ne izluščita njenega zlatega jedra. Njuno delo pa spremlja še njegovo melanholično abstraktno razmišljanje o velikih dognanjih moderne znanosti o času, o prostoru, o makrokoznih in mikrokoznih in še pekoča in živčna psihoanaliza, skratka, same mednarodne in v pravem pomenu te besede — evropske, in to splošno evropske stvari. In smisel in namen „Čarne gore“ bi skoraj bilo mogoče označiti kot pisateljsko kretnjo, s katero bi avtor hotel dejati: tole so stvari in dognanja, ki jih mora preživeti in sebe prekvasiti z njimi nekdo, ki naj bo osebnost v evropskem pomenu te besede.

Popolnoma drugačen v svojem notranjem ustroju, v svojem duhu in namenu pa je Lewisov „Arrowsmith“. To je roman o mladem znanstveniku in hkratu roman o življenju brezimnega naroda, ki nastaja v Združenih državah Severne Amerike. V tem je njegova konkretnost in realnost, ki je kakor Mannova abstraktnost dosledno izražena v vsem delu. Pozorišča Lewisovega dela so ameriška mesta, cela vrsta teh mest od majhnega provincialnega mesteca do New Yorka. V njih živi ta narod brez imena svoje resnično in konkretno življenje, ki je v romanu podano v vsej svojevrstnosti in edinstvenosti. Moči, ki oblikujejo Martina Arrowsmitha so deloma prvobitne sile človeškega življenja sploh, deloma pa tudi pojavi čisto svojskega ameriškega življenja, ki jih lahko vse obsežemo z enim samim pojmom: duh ameriškega življenja in razmere, ki jih ustvarja. Opisu te tisočglave hidre je posvečen dober del vsega romana.

Lewis pokaže v njem življenjsko pot svojega junaka, ki pod tlakom javnega duha svoje domovine omahuje med idealom čiste znanosti in praktično izrabo znanosti v osebne namene, dokler se ne odloči dokončno za svoj ideal. Pokazana sta

pot in boj tega preprostega, toda čistega in gorečega duha, njegov boj in pot skozi gosto, nevarno in pohujšljivo džunglo ameriških razmer in pokazana je vsa ta duhovna in socialna ameriška džungla, kjer je vse življenje udušeno v konvencionalnih zunanostih, v smešnih malenkostih in špekulativnosti, kjer ni ne duše ne srca in preko katerega je razlito strašno duševno uboštvo kot umazano morje. In misel in namen „Arrowsmitha“ je v pisateljevi kretnji, ki pravi in kaže: skozi takole duhovno džunglo se mora pri nas, v Ameriki pretakniti in prebiti svetla osebnost, ki hoče ostati zvesta sebi in svojemu idealu. In v tej kretnji je poleg smisla in ljubezni za osebnost tudi dokaj bolečine nad duhovnim obrazom Amerike in dokaj pomembne kritike ameriškega življenja. Zato je ta roman resnično in globoko ameriški.

Ko sem takole vzporejal ta dva romana, spisana na temo o osebnosti, sem se nenadoma domislil svojega dolgotrajnega, tihega spora z neko mislijo Ivana Cankarja. To je njegova misel o „velikem tekstu“, o katerem je sanjal in govoril že v svoji prvi knjigi: „Ali ta veliki tekst je strašen... Jaz za svojo osebo moram reči, da me vznemirja to strašno duševno uboštvo, ki je razlito kot umazano morje po vsej naši mili domovini... Pri nas ni nikjer ne duše ne srca... Vse javno in privatno življenje je udušeno v konvencionalnih zunanostih, v smešnih malenkostih in obzirih — to je tekst.“ To mesto in to pojmovanje „velikega teksta“ me je zmeraj vznemirjalo. Nisem ga mogel ne prav razumeti ne priznati. O velikem tekstu sem imel drugačne predstave. Videl sem ga nekako takega, kakor je nemški „Faust“ ali če hočete kakor je v zametku Levstikov „Martin Krpan“, in podobno, kakor ga je nemara slutil Finžgar, ko se je pripravljal na svoj zgodovinski ep in se vzpodbujal z razmišljanjem: „Moči, moči — sile, velike volje in velikih idej in železne roke je treba, ki bi vrgla med nas veliki tekst.“ Toda ko sem zdaj v mislih pregledoval Lewisovo delo, so se mi mahoma odprle oči. Spoštovanje, ki ga imam do Manna, me ni oviralo. Razmišljajoč o „Arrowsmithu“ sem ugle dal podobo slovenskega velikega teksta, o kakršnem je sanjal Cankar, kakršen nam je usodno potreben in kakršnega nam je naša književnost še dolžna.

Videl sem ga samo v obrisih: pot neke osebnosti skozi džunglo slovenskega duhovnega in družbenega življenja in njen boj za svojo podobo. Roman o slovenskem intelektualcu s podobo te džungle, kakor jo je skiciral Cankar in torej s kritiko te džungle, te naše zaostale in omejene duhovnosti. V takem romanu bi se ta narod videl kakor v zrcalu, bi to življenje spoznalo in se zavedelo samo sebe. Takšen bi bil lahko sodoben slovenski veliki tekst in kot tak bi bil dejanje, prebujenje in osvetitev, ki so smisel vse umetnosti in vse kulture.

J. Vidmar.

Kritika

Tone Seliškar, *Pesmi pričakovanja*. V Ljubljani 1937. Izdala in založila Slovenska Matica. Str. 106.

Kdor je bil na večeru moderne slovenske lirike, ki so ga pred dvema letoma organizirali slavisti z naše univerze v ljubljanski drami, si je utegnil potrditi svojo sodbo o majhni pesniški občutljivosti in nevzgojenosti širokega občinstva. Vodušek je n. pr. res splošno vnel, kar je treba pripisati zlasti udarnosti in ostrini njegovega duha. Tudi Tauferjeva si je s svojo tiho in dozorelo liriko utrla pot v marsikatero srce, a gledališče ji vendarle ni toliko ploskalo. Ko pa je nastopil izmed socialnih pevcev Seliškar, se mu je usul iz vrst mladine plosk, ki bi se mu morda kdo čudil. Zakaj ne samo da ni bral dobro — liriki se tu po večini niso posebno izkazali — tudi izbral je slabo. Toda Seliškar ima ime socialnega pesnika, ustva-